

Радько Антонина. К истории создания первого полного собрания произведений Леси Украинки (1923–1925 гг.). В статье говорится об истории первого многотомного издания произведений Леси Украинки 1923–1925 гг.: организации работы, составлении, композиционном строении томов и т. п. Освещена деятельность издательства «Книгоспілка» этого периода, в частности его редакторов и комментаторов: К. Квитки, Н. Зерова, Б. Якубского, П. Филиповича, Я. Мамонтова, Г. Голоскевича. На основании семейной переписки Косачей и других материалов, использованных в статье, выделена роль К. Квитки, Б. Якубского и Н. Зерова. Обращено внимание на методы и приемы работы редакторов с текстами, среди опубликованных произведений выделены первопечатные тексты. Подчеркнута важность выхода этого собрания произведений, поскольку оно дало большой и серьезный материал для дальнейшего изучения творческого наследия Леси Украинки, сформировало основы персональной текстологии и заложило основу последующих изданий ее произведений.

Ключевые слова: собрание произведений, текст, том, издание, издательство, текстология.

Rad'ko Antonina. From the History of Creation of Lesya Ukrainka's First Complete Works (1923–1925). The article deals with the history of the first multivolume publication of Lesya Ukrainka's works during 1923–1925: organization of work, styling, composite structure of volumes and so on. Activity of publishing house "Knyhospilka" during this period is presented as well as activities of editors and commentators: K. Kvitka, M. Zerov, B. Yakubskuy, P. Fylypovych, J. Mamontov and G. Holoskevych. The role of K. Kvitka, B. Yakubskuy and M. Zerov is pointed out based on the family correspondence the Kosach and other materials used in the article. The methods and techniques for working with text editors are paid attention to, original printings are marked among the published works. The importance of the release of this collection of essays is emphasized because it gave a great and significant material for further study of Lesya Ukrainka's creative heritage, formed textual principles of personal and laid the foundation for subsequent editions of her works.

Key words: collected works, text, volume, edition, publishing house, textology.

УДК 821.163.41'06-31.09

Наталія Резніченко

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті досліджено різноманітні з жанрового й тематичного погляду художні твори Лесі Українки для дітей, які сприяють справі їх виховання й

навчання. Відзначено важливу роль творчості Лесі Українки в інтелектуалізації української літератури для дітей на межі XIX–XX ст.

Ключові слова: література для дітей, казка про тварин, вірш, герой.

Постановка наукової проблеми та її значення. Література для дітей – це передусім література, що є частиною культурної традиції. Тому вона має розглядатися в силовому полі загальних теоретико-літературних проблем генези, функціонування й типології художніх творів. Водночас це поняття акумулює суспільні уявлення про дитинство, а отже містить конвенції стосовно читача-дитини. Проблеми літератури для дітей завжди були актуальними. Це пояснюється передусім тими завданнями, що вона виконує як складова частина всієї літератури, яка розвивається за тими ж законами, що й література для дорослого читача. У них є багато спільного: теми, жанри, вимоги до сюжету й композиції, художні засоби тощо.

В українській культурі література для дітей щодалі набуває статусу самоцінного культурного феномену й сьогодні функціонує у вигляді конгломерату традиційних жанрових форм (казки, оповідання, повісті тощо) паралельно із творами про дітей, творами власне дітей, творами-адаптаціями для дитячого читання, творами з подвійною адресацією. Так, у XIX ст., коли формувалося коло дитячого читання, література для дітей розглядалася як «наставниця», «наука життя», «підручник життя», один зі способів «пізнання дійсності», «віконце у світ» для дитини, завдяки чому діти спостерігають і пізнають не лише світ, а й самих себе [4, с. 21]. Література для дітей демонструє багатство тематичних і стильових можливостей жанру. Автори, що пишуть для дітей і юнацтва, ставили перед собою важливі й складні завдання. Сфера творів для дітей – це факт, подія, випадок, яскравий, достовірний, переконливий, з тенденцією до подолання статичності, з підвищеним інтересом до героїв.

Про те, що у свої твори для дітей Леся Українка вклала частку себе й досягла успіхів, написано чимало. Великий поет завжди є незвіданим дивом. Тому кожна нова спроба дослідження відкриває нові глибини його творчості.

Основна мета нашої роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу різноманітних із жанрового, тематичного й стильового поглядів художніх творів Лесі Українки визначити її місце і значення в розвитку української літератури для дітей. Притаманне письменниці

уміння просто й невимушено, не сюсюкаючи, розмовляти з дітьми, знання психології малят, уміння писати зрозуміло й цікаво, лірично й серйозно, подаючи одночасно потрібну інформацію та виховуючи найкращі людські якості, зумовили те, що її твори актуальні й досі.

Серед відомих поважних досліджень літератури для дітей варто відзначити розвідки В. Неділька, В. Кизилової, У. Гнідець, А. Гурбанської, В. Дончика, С. Іванюка, Н. Балабухи, Н. Марченко, Е. Огар, О. Папуші, Б. Салюк, Л. Ковалець, М. Славової та ін., у яких представлено різноаспектні підходи до осмислення того чи того літературного факту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Цікавою та багатогранною була діяльність Лесі Українки на ниві літератури для дітей. Письменниця співробітничала з чернівецьким виданням «Бібліотека для молодіжі, міщан і селян», львівським «Дзвінком», журналом «Молода Україна», разом із К. Квіткою видала збірку дитячого фольклору. Прихід Лесі Українки в літературу загалом і в дитячу зокрема (а ці події майже збіглися в часі), безперечно, був закономірним наслідком кількох обставин, передовсім наявності тієї гуманітарної атмосфери, в якій зростала маленька Лариса Косач: маємо на увазі щонайперше товариство матері, Олени Пчілки, яка сама працювала на ниві літератури для дітей, і товариство простих людей зі знанням духовних народних скарбів, чимало з яких присвячено дітям. Але ж духовний, інтелектуальний потенціал, переданий дівчині з генами та набутий зовні, зокрема через посередництво книг, виявився примножений завдяки і її власній невтомній праці над собою, і як Божий дар, зразково розвинутий унаслідок тих же власних старань [5, с. 73].

Світ дитячого мислення – особливий і підвладний лише тим, хто пам'ятає власне дитинство, радше, своє дитяче світовідчуття. Перші твори Лесі Українки для дітей – то власні спогади про дитинство: «На зеленому горбочку», «Літо краснее минуло». Згодом журнал «Дзвінок» вміщує її поезії «Мамо, іде вже зима», «Вишеньки» та казки «Метелик» і «Біда навчить». А 1880 року в «Бібліотечці для молодіжі, міщан і селян», що виходила в Чернівцях, була надрукована її казка «Лілея» та поезія «Тішся, дитинко, поки ще маленька».

Леся Українка розуміла, що пишучи для дітей, треба враховувати їхній вік. Малим читачам вона адресує вірші «Вишеньки», «Мамо, іде вже зима», для молодших школярів пише казки «Біда навчить», «Ме-

телик», «Лелія», для старших – «Давню казку», «Роберт Брюс – король шотландський» [6, с. 36]. Її поезії для дітей характеризує передусім уміння передати те відчуття радості, яке виникає в дитини, коли вона пізнає навколишній світ. Позитивні емоції в процесі такого пізнання формують у дитини пізнавальну мотивацію, яка сприяє розвитку особистості.

Поетеса у своїх віршах змальовує картини рідної природи, навчає бачити прекрасне в ній, багатство її барв і їх яскравість, відчувати багатоголосся, помічати безліч звукових відтінків і тонів, різноманітність шумів. Своєю увагу Леся фіксує і на різноманітності тих почуттів, які виникають унаслідок спостережень над природою. Це поетеса вміла робити майстерно, що засвідчують вірші, об'єднані в цикл «В дитячому крузі». Наприклад, у вірші «Літо краснее минуло» Леся Українка зазначає, що діти згадують усі принади й радощі літа лише після того, як настала зима. Таке зіставлення двох пір року дає дитині нові знання й нові відчуття. У вірші відтворено бажання дітей швидше дочекатися, коли «весна прекрасна квіточками вкриє» поле, коли настане «мила годинонька». Привілля літньої пори, такої принадної волі протиставляється смутку дітей, зумовленому тим, що вони змушені нудитися, сидячи вдома [3, с. 140].

Вірш «Мамо, іде вже зима» з цього циклу – це діалог між сином і матір'ю, поданий виразною мовою, зі спокійною, розповідною інтонацією. Під час цієї розмови дитина одержує важливі відомості про те, які зміни відбуваються в природі з настанням зими, про зимівлю птахів, які залишаються в рідному краї. Хлопчик виявляє допитливість і спостережливість, він роздумує над поведінкою птахів: «Мамо, ті сиві пташки / Сміливі, певно, ще й дуже» [1, с. 380]. Образом сміливої пташки поетеса підносила ідею вірності батьківській землі. Маленька пташка «хоч голодна, співа веселенько, [...] жде, що знову прилине весна» [1, с. 380], так намагається пояснити поведінку пташок мати. У невеличкій поезії Леся Українка показує, як мала дитина мислить – здебільшого конкретно та образно, зображує весь процес дитячого розмірковування та аналізу.

Письменниця часто зверталася до улюбленого дітьми жанру казки. Оскільки літературна казка виросла на основі народної, успадкувала її жанрові ознаки, розвиваючи й трансформуючи їх, то треба завжди враховувати фольклорну традицію [4, с. 86]. Леся Українка створила свою, не схожу на жодну іншу фольклорну, прозову казку.

Існує народне прислів'я «Біда навчить» і письменниця розширила його до казки. Починається вона традиційно: «Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був» [1, с. 386], але авторка наповнює її гумористичним змістом. Сюжет твору ділиться на окремі епізоди, у кожному зображено зустріч горобця з іншими птахами: куркою, зозулею, гавою, сорокою та ін. До кого б горобчик не звертався за розумом, ніхто не хотів допомогти. З тонким гумором характеризує Леся Українка кожного з персонажів. Так, зі слів курки видно, що вона дуже переобтяжена турботами. На прохання горобчика навчити його розуму вона відповідає: «Вибачай, серденько! Маю я й без тебе клопоту доволі, – он своїх діточок чималенько, поки то всіх до ума довести!» [1, с. 387].

Діалоги характеризують героїв краще, ніж зробив би це сам автор. Герой самостійно отримує життєвий досвід, добровільно проходить болісний (трудний) шлях пізнання. Саме на страждання, на обов'язковість гіркою і трагічного (драматичного) досвіду, на потребу пройти цей шлях особисто, щоб отримати знання, вказує заголовок твору [2, с. 251]. І тільки поважний крук відповів горобчику-бешкетнику: «Розум, молодче, по дорозі не валяється, не так-то легко знайти! А я тобі от що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука» [1, с. 389]. У казці стверджується, що розум, досвідченість і серйозність приходять не самі собою, а є результатом життєвого досвіду. «Біда навчить», як і більшість казок про тварин, вводить дитину в коло перших життєвих уявлень, пояснюючи суть багатьох явищ, ознайомлює з характерами і відносинами людей. За допомогою образів птахів письменниця засуджує різні пороки, властиві людям.

Оригінальною є казка «Метелик», у якій змальовано два контрастні образи: Лилик і Метелик. Лилик (кажан) живе в темному льоху, а Метелик прагне світла. Основний конфлікт казки – внутрішній. Головний герой виривається на волю, летить на проміння настільної лампи і згорає у полум'ї. Духовний пошук світла, порив до високого вартій, аби заплатити життям. Вибираючи смерть, метелик стверджує себе, знаходить сенс життя. Життєствердний настрій «Метелика» очевидний: попри все треба шукати світла! [2, с. 256].

Показуючи і пояснюючи, казки письменниці вчать, але повчання вміщено в таку досконалу поетичну форму, так тонко діє на психіку, емоції, звернено більш до почуття, ніж до розуму, що дає змогу разом із захопливим сюжетом непомітно засвоювати повчання.

Висновок. Леся Українка сприяла розвитку жанрового й тематичного розмаїття української літератури для дітей, а саме: вірші, прозові та віршовані казки, оповідання, науково-популярні нариси, шаради, загадки. Ці твори різні за тематикою, поетикою, але об'єднує їх бажання письменниці виховати в дітей любов до рідного краю, природи, показати дивосвіт дитинства. На сьогодні існує потреба детального дослідження художнього доробку письменниці в літературі для дітей.

Джерела та література

1. Веселка : антологія української літератури для дітей. У 3 т. Т. 1. Твори дожовтневого періоду / [упорядкув., літ.-критич. нариси Б. Й. Чайковського]. – К. : Веселка, 1984. – 551 с.
2. Балабуха Н. Казки Лесі Українки в контексті жанрового дискурсу / Наталія Балабуха / Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. Т. 2. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 598 с.
3. Дитяча література : навч. посіб. / Д. М. Білецький, Ф. Х. Гурвич, І. М. Проценко [та ін.]. – К. : Рад. шк., 1967. – 543 с.
4. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія / В. В. Кизилова. – Луганськ : Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2013. – 399 с.
5. Ковалець Л. Твори Лесі Українки для дітей у контексті її долі та української літератури // Лідія Ковалець / Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. Т. 2. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 598 с.
6. Костюченко В. Літературними стежками : нарис історії української літератури для дітей ХХ століття / Віктор Костюченко. – К. : К.І.С., 2009. – 344 с.

Резниченко Наталія. Жанрово-тематическое разнообразие произведений для детей Леси Украинки. В статье исследуются различные в жанровом и тематическом отношении художественные произведения Леси Украинки для детей, которые способствуют их воспитанию и обучению. Отмечается важная роль творчества Леси Украинки в интеллектуализации украинской литературы для детей на рубеже XIX–XX вв.

Ключевые слова: литература для детей, сказка о животных, стихотворение, герой.

Reznichenko Natalia. Genre and Thematic Variety of Works for Children Lesia Ukrainian. This article explores different genre and thematic artistic works against Lesia Ukrainian for children that promote the education and training of children. There is an important role in the Lesia Ukrainian intellectualization of Ukrainian literature for children on the verge of XIX–XX centuries.

Key words: literature for children, the tale of animals poem hero.